

СЕ ВЕЩІ РІДКІ І СТАРИННІ

(з мисника Івана Котляревського)

«Се вещи рідкі і старинні»
(з мисника Івана Котляревського)
Каталог виставки знахідок з комплексу 1810-х рр.
зі Старополтавської гори (жовтень-листопад 2023 р.)

Харків–Полтава

ТОВ «Майдан»

2023

УДК 902/904(092) (477:53)
С 28

«Се рещі рідкі і старинні» (з мисника Івана Котляревського). Каталог виставки знахідок з комплексу 1810-х рр. зі Старополтавської гори (жовтень-листопад 2023 р.) / ЦОДПА; [Укладачі: В. Шерстюк, Ю. Деркач, В. Сальніков]. Харків-Полтава. ТОВ «Майдан». 2023. 28 арк.

ISBN 978-966-372-886-5

У даному каталозі представлені знахідки із закритого комплексу (ймовірно — на місці шинка), виявленого під час археологічних досліджень на Старополтавській горі у 2012 р. Комплекс добре та вузько датований 1810-ми роками, та розташовувався поблизу садиби Івана Котляревського. Каталог репрезентує відреставровані та передані на зберігання до Полтавського літературно-меморіального музею І.П. Котляревського предмети, що експонувались на тематичній виставці.

УДК 902/904(092) (477:53)

ISBN 978-966-372-886-5

© Центр охорони та досліджень
пам'яток археології, 2023.
© ТОВ «Майдан», 2023.

Вступ

У червні-липні 2012 року Полтавською експедицією ДП НДЦ «ОАСУ» Інституту археології НАН України та Центру охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської ОДА, під час реконструкції полтавського ресторану «Іванова гора» (нині «Лілея»), розташованого на Соборному майдані міста, були проведені науково-рятивні наглядові дослідження ділянки городища роменської культури, посаду літописної Лтави, та майданчика фортеці полкового міста Полтави на Івановій (Старополтавській) горі. Ця ділянка розташована у південно-східній частині історичного центру м. Полтави, на відстані 50-60 метрів на північний схід від огорожі подвір'я музею-садиби І.П. Котляревського, філіалу літературно-меморіального музею І.П. Котляревського, у межах території пам'ятки археології національного значення — Полтавського городища і поселення роменської культури, давньоруського і післямонгольського часів та майданчика фортеці полкового міста Полтави (охоронний номер - 160001-Н).

У поле зору полтавських археологів потрапив льох початку ХІХ ст., влаштований поруч з кам'яним будинком того ж часу. Він був заповнений уламками битого і пошкодженого столового керамічного та фаянсового посуду, значною кількістю пляшок та штофів. Окрім того до щільного шару попелу і вуглин, що заповнював цю яму, потрапило чимало кісток тварин, риби та її луски, мушлі, тощо.

Усі датовані таврами пляшки з цього комплексу дали змогу зробити вузьке та точне його датування — між 1810 та 1820 рр.

Враховуючи місце розташування та характер знахідок, вони мали належати якщо не шинку, то перебувати у вжитку заможного полтавця початку ХІХ ст. Зважаючи на той факт, що згаданий будинок безпосередньо сусідив з садибою Івана Петровича Котляревського, який проживав тут саме в той час, частину знайдених зразків фаянсового та скляного посуду, які краще збереглися, було у тому ж році передано до Полтавського літературно-меморіального музею І.П. Котляревського, де вони стали окрасою його експозиції.

Інша частина знахідок до цього часу зберігалась у Центрі охорони та досліджень пам'яток археології, де очікувала на завершення їх камерального опрацювання.

Після тривалих досліджень фрагментів фаянсового посуду, серед якого виявились вироби таких відомих марок як Києво-Межигірська фаянсова фабрика, Завод А.Г. Попова, фірми «Wedgwood» та «Hartley Greens & Co», він був відреставрований науковими співробітниками Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського Наталією Кондратенко та Тетяною Клименко.

Окремі зразки скляної тари початку ХІХ ст. були передані для проведення консерваційно-реставраційних заходів фахівцям Харківської філії Національного науково-дослідного реставраційного центру України.

Після проведення відповідних робіт, як реставраційних так і описових, всі вищевказані знахідки також поповнили фондову колекцію літературно-меморіального музею І.П. Котляревського.

У цілому ж ця колекція є дуже виразною, чітко та вузько датованою, і дозволяє трішечки причинити віконце в українську минувшину, та кинути погляд на деякі сторінки маловідомого повсякденного життя міста Полтави початку ХІХ століття.

Полтава. Шинок. Котляревський

Полтава в першій чверті ХІХ століття — це місто, що стрімко розвивається і кардинально змінює своє обличчя, перетворюючись з невеличкого глухого закутка, яким воно стало наприкінці 18 століття, на один з українських регіональних центрів. Поштовхом до цього стало проголошення міста у 1802 році центром новоствореної Полтавської губернії та Малоросійського генерал-губернаторства в рамках інтеграційної політики Російської імперії щодо ліквідації залишків автономного устрою українських земель. Таким чином, це неоднозначне рішення царського уряду дало колишньому полковому місту Гетьманщини, що на цей час все більше перетворювалось на одне з багатьох периферійних містечок імперії, шанс на друге життя, а пізніше сприяло тому, що саме Полтава стала одним з головних центрів формування та збереження української самосвідомості.

Цей період історії міста характеризується насамперед тим, що поряд зі старим містом-фортецею, яке донедавна ледь виходило за межі сучасної Іванової гори, постала нова губернська Полтава, зведена за єдиним проектом в стилі панівного на той час у Європі ампіру. Зовнішній вигляд міста загалом почав суттєво змінюватись у порівнянні з тим, яким він був наприкінці 18 століття, коли своїм виглядом полтавські вулиці суттєво відрізнялися від вулиць тодішніх європейських міст. Василь Зуєв, який відвідав місто у 1781 р., так описав їхній вигляд: «вулиці прямі, але не моцнені, від чого у дощовий час з причини слабої замуленої землі за брудом майже не прохідні». Але інфраструктурні зміни в Полтаві, що характеризувались процесом адаптації всіх структур міського господарства до нового призначення, мали повільний характер, і насамперед відбувались на території, близькій до новоствореного губернського центру.

При цьому стара частина міста ще досить тривалий час жила традиційним патріархальним життям. Тож, хоча адміністративний центр перемістився поза межі колишньої фортеці, в район новозбудованого губернського архітектурного комплексу, центром народного та господарського життя тривалий час залишалася Соборна площа та прилеглі до неї території. Тут, як і в попередні часи, продовжувалось звичайне повсякденне життя міста, вирувала торгівля, а містяни залагоджували більшість своїх буденних справ.

Водночас саме на ринковій площі, яка і розумілася в простому народі як «місто», завжди відбувалися своєрідні народні гуляння. Ця добра традиція козацьких часів ще довго зберігалась і у ХІХ столітті, та навіть була відтворена в одному з віршів Т. Г. Шевченка:

Якби мені, мамо, намисто,
То пішла б я завтра на місто.
А на місті, мамо, на місті
Грає, мамо, музика троїста.

Та в першу чергу, характерними для ринку були торгові або шинкові подвір'я. Слід зауважити, що слово «шинкувати» у ХVІІІ ст. мало набагато ширший діапазон вживання, ніж сьогодні, якоюсь мірою воно перебирало на себе функції слова «продавати» й було його синонімом. Принаймні його (і тільки його) вживали, коли малося продавати не лише горілку, а й олію, дьоготь та інші рідинні товари. При цьому на шинкових подвір'ях та в коморах могли продавати все, навіть мотузки та всілякий «мелочний крамний товар».

По периметру ринок був забудований, окрім торгових дворів, цеховими будинками та житловими подвір'ями. Господарі часто використовували такі подвір'я чи будинки універсально: це було і житло, і місце жвавої торгівлі. При цьому такий спосіб використання будь-яких будинків вважався нормою, добрим тоном у місті XVIII століття, яким стара частина Полтави залишалась по крайній мірі усю першу чверть і наступного XIX століття. Взагалі слід відзначити, що торгівля особливо була характерна для житла центральних вулиць полкових та сотенних центрів. Тож у своєму будинку торгували немало мешканців центральної площі та головних вулиць Полтави. Вони могли продавати горілку, сіль, рибу, мед та інші товари. Отже не дивно, що домівка часто перетворювалася на своєрідний шинок, адже ще з 1721 року козакам було дозволено шинкувати у власних будинках.

Та зазвичай шинки розташовувались в орендованих приміщеннях. Тож можна зазначити, що, як показав у своєму дослідженні міської спільноти Полтави другої половини XVIII століття Ю. Волошин, бути домовласником у тодішньому полковому місті було досить вигідно — двори можна було населити підданими й налагодити ремісниче виробництво, а якщо таких не було, то здавати їх під квартири, крамниці та, звичайно ж, шинки. Такий спосіб заробітку практикували не лише представники козацької старшини, але й інші мешканці міста: духовенство, козаки, купці, ремісники і посполиті. Ю. Волошин підрахував: ще Румянцевський опис 1765 року зафіксував не менше 48 випадків здачі житла за гроші. І відповідно, з розвитком міста, а особливо після отримання ним губернського статусу — кількість будівель, які здавались в оренду тільки зростала, а одним з найбільших орендодавців стала міська влада, яка прагнула отримати якомога більше зиску від земельних ділянок та будинків, що перебували у власності казни. Так лише у Списку прибуткових місць Полтави, які Дума віддавала на відкуп у 1797 році, фігурує 14 земельних ділянок.

Варто зазначити, що шинок у таких містах як Полтава був першим типом закладів громадського харчування. Хоча традиційно вважається, що у шинках передусім продавали спиртні напої, вони були своєрідними розважальними центрами для містян, де відбувалися народні гуляння, а відвідувачі нерідко грали в азартні ігри. В той самий час, шинок був одним з головних осередків спілкування широких мас населення, де можна було не тільки випити та попоїсти, а й дізнатись про останні новини та просто весело провести час не тільки у свята та під час ярмарок, а й у буденні дні. Адже щотижневі торги у Полтаві на початку XIX століття проводились лише у понеділок та п'ятницю, а ярмарки — лише чотири рази на рік.

Відомо, що наприкінці XVIII століття у Полтаві було 67 шинків, при цьому один шинковий двір обслуговував приблизно 110 містян. Необхідно зазначити, що статистика цього промислу не була точною, бо у кількість цих установ нерідко потрапляли шинки навколишніх сіл та місця продажу алкогольних напоїв з приватних дворів.

Зауважимо, що наприкінці XVIII ст. дефініцію «шинок» застосовували для більшості установ громадського харчування Лівобережної України, хоча на українських теренах також було поширеним і поняття «корчма».

Загалом, у першій половині XIX ст. у губернських центрах Лівобережної України йшов процес формування цілої мережі закладів громадського харчування та гостинності. У джерелах цього періоду поряд з іменуванням «шинок» зазначено такі нові поняття, як «питний будинок», «гербер», «трактир», «харчевня», хоча всі ці типи установ в Україні надавали схожі послуги — продаж міцних напоїв та закусок до них. Суть відмінностей між різними закладами розкриває наступний приклад. За наказом чернігівського губернатора трактири, або

як їх ще називали на німецький манер «гербери», нумерували для того, щоб відрізнити від шинків. Далі у трактирах, окрім випивки, подавали повноцінні порції їжі, а не тільки закуски, як у шинках, і поліцейський міг оштрафувати шинкаря за недотримання цього правила. Зважаючи на те, що Чернігівська та Полтавська губернії входили до одного генерал-губернаторства та мали спільний адміністративний центр, можна припустити, що у Полтаві ситуація була схожою.

Та як би там не було, а в першу чергу шинок в сучасній уяві асоціюється з вживанням алкоголю. Цим ми в першу чергу завдячуємо художнім творам Миколи Гоголя, Олекси Стороженка, Григорія Квітки-Основ'яненка та інших українських класиків. І це не зовсім справедливо.

За влучним висловом Фернана Броделя, не було цивілізації, яка б не знайшла свого способу розв'язати проблему спиртних напоїв. Україна в цьому не становила виключення. Але українських шинок кардинально відрізнявся від російського кабака, куди приходили лише за випивкою. І про це вже сказано вище. Так, дійсно, в Україні любили випити, але не більше ніж в інших цивілізованих країнах. Відповідно, виникла тут і своя культура виробництва та споживання алкогольних напоїв.

У давні часи в Україні найпоширенішим алкогольним напоєм був мед, а вино вживали лише вищі верстви суспільства, бо воно було лише імпортом і відповідно дуже дорогим. Гуральництво ж на наших землях відоме з XV ст., але виробництво горілки поширилось лише в першій половині XVI століття, після чого вона стала, поряд меду й пива, головним алкогольним напоєм, сировиною для якого було переважно жито.

Юрій Винничук наводить наступні означення для горілки, які знайшов народ: гірка, зілля, зелений змії, веселуха, адамові слізки, грішна вода, живиця, скляний бог, трунок, паленка, шумівка, сабашівка, вистоянка, запридух (дуже міцна), оковита, сивуха (недостатньо очищена), чикилдиха (низької якості), димка (саморобна), монополька, дриндулиха, шпагатівка, джарамаха.

Наш земляк Іван Котляревський згадує горілку просту, тютюнкову, пінну, калганку, слив'янку, третьопробну, перегінну, запіканку, ганусівку.

Окремо варто зауважити, що під всім звичним словом «водка» не менш як до середини XIX століття розуміли виключно ароматизовані горілки, а безбарвну і «чисту» горілку іменували виключно вином.

При цьому алкоголь широкі маси населення вживали переважно у різноманітних трактирах, шинках та інших «пунктах продажу». Лише міська верхівка могла дозволити собі пити вино на домашніх святах чи прийомах.

Більшість козацьких і міщанських закладів продавали спиртне не власного виробництва, а куплене на торгах, ярмарках, або безпосередньо на винокурних заводах і винницях. Навіть із ярмарковою націнкою вартість алкоголю лишалася низькою, що не залишало нікого в накладі. Тож типовим і для початку XIX століття можна вважати шинок полтавського козака Григорія Цюмкалова, зафіксований у Румянцевському описі Полтави 1765-1769 років, який «вино покупає на торгах и ярмарках, и оно продает квартами и чарками своею же винокурне не имеет».

Перед подачею клієнтам, напої зазвичай розливали у скляні посудини меншого розміру, як то штофи, рідше пляшки. Зараз штофом прийнято називати будь-яку пляшку прямокутної форми об'ємом більше за літр, однак раніше штофом називали пляшку, яка містила саме один штоф рідини. Сама назва пішла від німецького *stof* і означала міру об'єму в одну десяту відра, тобто близько 1,2 літри. Сам

штоф, до речі, зазвичай відповідав 10 чаркам. Штофи в Україні зазвичай виготовлялися переважно з зеленого скла і мали приземкувату, чотиригранну форму з коротким горлом, яке закривалося корком.

Буденні ж на сьогоднішні винні пляшки на початку XIX століття лише починали ставати звичним атрибутом столу, і то переважно аристократичного. А вже у XVII-XVIII століттях вони були дуже дорогими і коштували цілий статок — дозволити собі їх могли тільки багаті люди. Спочатку це були товстенькі пляшки з темно-зеленого (рідше коричневого) скла, на початку з товстою сферичною основою та довгою шийкою, і лише на середину XVIII століття, коли склудуви почали обкатувати гаряче скло на залізному листі, тіло пляшки подовжилось та стало циліндричним, більш звичної нам форми. Винні будинки та крупні виноторговці стали замовляти скляні пляшки з видавленими на них власними клеймами та торговими знаками, і нерідко ці пляшки вимагались повертати для повторного використання.

Можна привести наступний факт. У Британії з 1636 по 1860 рік продаж вина в пляшках був взагалі під забороною. Це було пов'язано з тим, що вони на той час виробляли вручну, а їх об'єм сильно різнився. Тож пляшки з пробками використовували лише для зберігання вина.

Варто зауважити, що не відповідає дійсності думка, що в посуд із вдавленим денцем розливають дорогі сорти вин, бо нібито в них краще відстоюється осад. Насправді ж від 1760-х років пляшки стали зберігати лише в горизонтальному положенні, а секрет тут не в каламуті чи її відсутності, а в об'ємі — тара із вдавленим денцем просто менша і пляшки літрові на вигляд містили не більше 600-700 мілілітрів. В Україні народ називав подібні пляшки для вина, які мали різний об'єм — шахрайками, і в них розливали переважно іноземні виноградні вина.

Окрім маніпуляцій з об'ємом, наприкінці XVIII — на початку XIX століть масовим явищем також стала практика підробок імпортованих вин, які розбавляли водою або недоброякісними місцевими сортами. Так з появою моди на західні ігристі вина, контрафактне шампанське робили на основі березового соку, медового сита, приправляючи його негашеним вапном, внаслідок чого пляшки іноді розривало прямо у винарнях. Тобто немає нічого нового під небосхилом.

Найбільш характерною рисою, яка на думку сучасного дослідника Олексія Сокирка відбиває специфіку багатоукладності та архаїчних форм господарства старосвітської України, і поступово відходила у минуле в першій половині XIX століття, було те, що ані місцева, ані центральна влада ніколи достеменно не знали справжніх обсягів продажів та рівня прибутків у сфері виробництва й продажу спиртних напоїв.

Як й інші регіони колишньої Гетьманщини, Полтава увійшла в добу модерності, зберігши значне тяжіння до традиційних форм організації окремих елементів соціальної інфраструктури, серед яких і виробництво та продаж (шинкування) алкогольних напоїв, що, проте, не стало перешкодою для її загального розвитку й пристосування до зростаючих потреб мешканців міста.

І саме в цей переломний в історії Полтави час тут жив, працював і творив свої геніальні художні твори, один з головних стовпів української нації, батько сучасної української літератури та літературної мови Іван Котляревський. Народившись у Полтаві 9 вересня (29 серпня за ст. ст.) 1769 року, він провів тут своє дитинство та юність, навчаючись з 1780 до 1789 року в Полтавській духовній семінарії. Деякий час працював домашнім учителем в поміщицьких маєтках на Полтавщині.

Далі були 12 років (1796-1808 рр.), відданих військовій службі, яка включала участь у російсько-турецькій війні у 1806-1807 роках, спроба знайти службу в Петербурзі, і, врешті-решт — повернення, уже назавжди, до рідної Полтави. Тут він одержав скромну, але досить почесну посаду наглядча Будинку виховання дітей бідних дворян. Державна служба дала І. Котляревському становище в суспільстві та стабільний прибуток, але найголовнішим, завдяки чому Іван Петрович увійшов в українську історію, були, звичайно ж, його літературна творчість та громадська діяльність.

Саме в Полтаві Котляревський завершив свою безсмертну «Енеїду», створив «Наталку-Полтавку» та «Москаля-чарівника», якісно покращив творчу діяльність Полтавського театру, очоливши його у 1818 році (сам театр було створено 1808 року), взяв активну участь у викупі з кріпацтва знаменитого актора Михайла Щепкіна з родиною. Водночас залишається загадкою наскільки активною була участь Івана Котляревського в діяльності масонської ложі «Любов до істини» (1818-1819 роки), через брак достовірних матеріалів про діяльність цієї організації в Полтаві.

Але вистачає достовірної, хоч і дещо скупуватої інформації, про те, яким був Іван Петрович у повсякденному побуті. Його перший біограф Степан Стеблін-Камінський, чий батько був близьким другом І. Котляревського, описував письменника як привабливу особу з приємним та енергійним обличчям, на якому були помітні сліди віспи — можливо через це автор спогадів вважав зовнішні риси його обличчя некрасивими; волосся чорне як смола, зуби білі, ніс римський; на зріст високий, ставний, погляд живий, проникливий, та до того ж усмішка не сходила йому з уст. Звичайний одяг його позначався простотою: чорний сюртук, іноді фрак, майже завжди біла краватка, а в урочисті дні — армійський мундир, брюки з червоними лампасами і трикутний з чорним султаном капелюх.

Іван Петрович любляв бувати в товаристві та був улюбленим і шанованим в різних колах полтавської спільноти. Вірогідно цьому сприяло те, що як свідчить С. Стеблін-Камінський, Іван Котляревський володів чудовим даром розповідати розумно про серйозні речі, любляв жарти, але без глузування, широко використовуючи доречні алегорії. А ще — мав чудову пам'ять, цитував багатьох письменників, і міг захоплююче розповісти навіть цілий роман.

У той самий час письменник мав ґрунтовні знання з історії України, а особливо — що стосувалося народного побуту. Він знав безліч прислів'їв, народних приказок, казок, приповідок та пісень. Відповідно його пересипані сіллю сарказму чи гумору розповіді були часто взяті з українського народного життя, а коли Іван Петрович сам вигадував вдалі анекдоти, дійовими особами в яких були переважно українці, то любляв ще вставляти в них французькі фрази і слова, адже вільно володів цією мовою.

Жив Котляревський дуже скромно, але любив приймати в себе близьких приятелів, двоє-трое яких у звичайні дні збиралися в нього на віст. Він курих і нюхав тютюн, любив хороший стіл з національних страв, чудовим свідченням чого є його описи різноманітних потрав в «Енеїді», а також поцінував хороше вино, віддаючи перевагу угорському.

Буваючи в гостях, Котляревський швидко збирав круг себе все товариство, привертаючи його увагу цікавими розповідями, а коли в ньому було більше дам, він, будучи прихильником прекрасної половини людства, любляв розважати їх дотепними історіями, примовками, анекдотами, які з нього лились рікою, і звичайно на кінець ним приберігався такий анекдотик, від якого всі слухачки зніяковіло розбігалися.

Відповідно немає нічого дивного в тому, що на званих обідах чи вечерях, а в усіх домах полтавської громадськості у той час зберігався звичай святкувати день іменин головних членів родини — Івана Петровича Котляревського завжди очікували як найбажанішого гостя, який вже на початку бесіди постійно повідомляв якусь несподівану новину.

Іван Петрович був не від того, щоб пограти в карти і у товаристві, обираючи бостон чи віст, а після вечері, підхмелений, як згадував С. Стеблін-Камінський, закладав іноді маленький банчик, карбованців на 5 асигнаціями, називаючи його «курочкою». Як відомо, він служив у армії, був офіцером у відставці, і можливо з тих часів зберіг потяг до азартних ігор.

Тож цілком справедливою буде думка, що Іван Котляревський — улюбленець полтавського люду, веселий оповідач, душа дружніх компаній, дотепник, гравець, улюбленець жіноцтва, шанований чоловіками за свою привітність та хлібосолюство, який до того ж уславив себе оригінальними витворами рідною мовою — не міг оминати своєю увагою не тільки світські вечірки, а й більш демократичні міські заклади, якими були шинки та постоялі двори. Адже лише тут в будні дні, несвяткові і не ярмаркові, можна було побачити справжні українські народні типи як то кажуть «в масі». Бо як уже було сказано, саме у шинках зазвичай гуртувалось просте населення таких міст, як Полтава — середньої руки міщани, козаки, селяни, що пішли до міста або приїхали на торги. А також тут можна було зустріти українських, російських та іноземних купців чи просто проїжджих.

Зважаючи на те, що І. Котляревський ще й часто по можливості допомагав «козачому та іншим нижчим прошаркам» матеріально, навряд чи можна сумніватись, що його не могли не покликати до різноманітних товариств, хоч цехових, професійних чи просто дружніх, коли вони збирались у полтавських шинках або постоялих дворах. Особливо якщо це було неподалік від оселі письменника. Може бути, що бував Іван Петрович в гостях і в будинку, який стояв на місці правого крила сучасного ресторану «Лілея», але точно це з'ясувати, ми навряд чи коли зможемо.

*Віталій Сальніков,
старший науковий співробітник Центру*

Рекомендована література

Винничук Ю. Лицарі пера і чарки. Львів: Априорі, 2019. 268 с.

Волошин Ю. Козаки і посполиті: Міська спільнота Полтави другої половини XVIII століття. Київ: К.І.С., 2016. 356 с.

Залашко А. Іван Котляревський у документах, спогадах, дослідженнях. Київ: Дніпро, 1969. 630 с.

Пляшко Л. Подорож до міста XVIII століття. Київ: Наукова думка, 1980. 152 с.

Полтаві 800 років. 1174-1974. Збірник документів і матеріалів. Київ: Наукова думка, 1974. 420 с.

Сокирко О. Кулінарна мандрівка в Гетьманщину. Секрети й таємниці староукраїнської кухні середини XVII-XVIII століть. Київ: Темпора. 2021. 272 с.

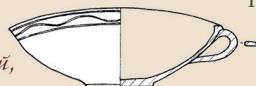

ЛАТКА

(ринка коса світлоглиняна)

Сплюснута з двох боків велика миска для запікання м'ясних страв (гусятниця чи поросятниця)

Овальної форми, з вигнутими вінцями та їх зрізами, в результаті чого обидва довгі боки посудини паралельні один одному, протилежні – коротші – є частиною сегменту півкола овалу. Вінце пряме відігнуте, з дуже потовщеним краєм, що утворює ззовні бортик з широким зрізом. На місці зламу тулуба наявне ребро. Дно овальне плоске з утором. З одного із коротких боків приліплена ручка.

Висота – 11,9 см;
діаметри: вінець – 35,6 × 24,9 см,
тулуба на вигнутій частині – 28,5 см,
дна – 12,5 × 12,8 см

Орнамент – врізний, розміщений на плічці, у вигляді двох паралельних горизонтальних ліній, між якими прокреслена хвиля.

Світлоглиняний горщик струнких пропорцій, з плавно відігнутим коротким вінцем, легко потовщеним округлим зрізом, опуклим тулубом, високим розміщенням перегину корпусу (на першій чверті висоти), на плоскому дні з невеликим утором.

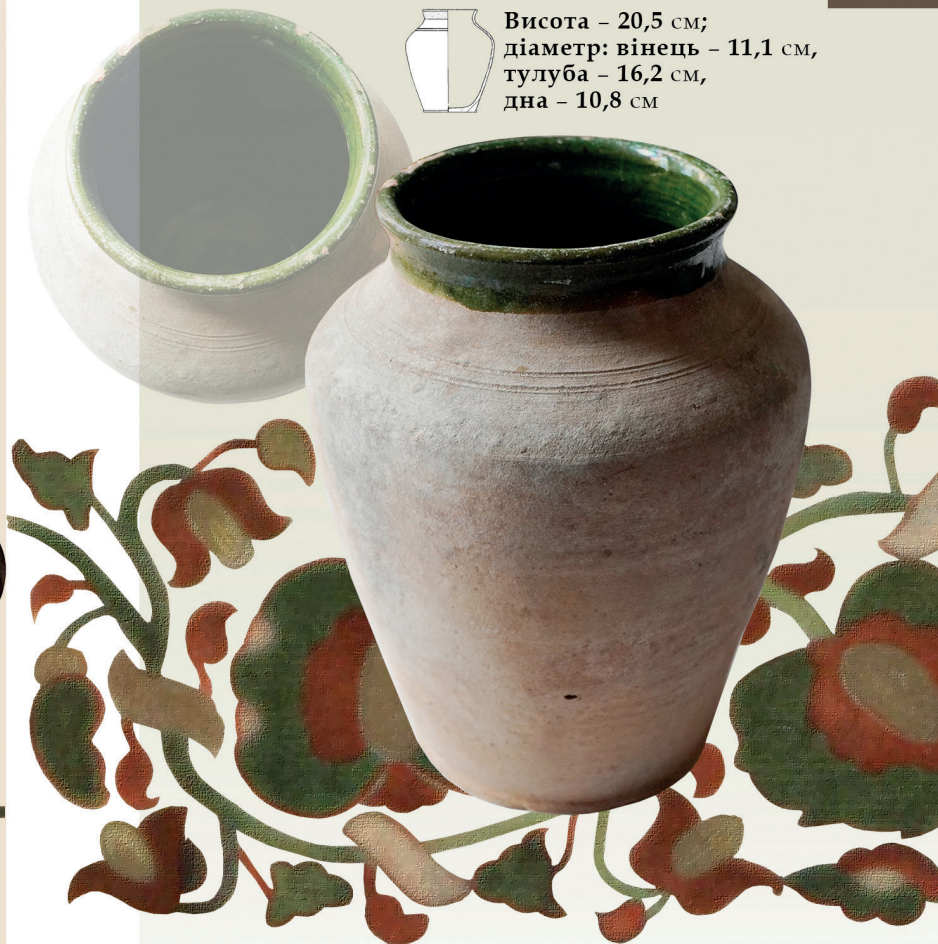
Поверхня зсередини повністю вкрита, а ззовні – крайкована по вінцю й шийці зеленою поливою.

ГОРЩИК

На плічці є врізний орнамент у вигляді кількох паралельних рядів неглибоких прокреслених ліній.

Висота – 20,5 см;
діаметр: вінець – 11,1 см,
тулуба – 16,2 см,
дна – 10,8 см

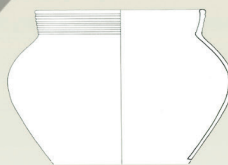

ГОРЩИК

*прикрашений по вінцю брідкими пороздобляючими лініями
по повільній – брідкий геометричний орнамент
по тулубу – скосили димлячи*

Висота збереженої частини – 15,7 см;
висота вінця – 2,7 см,
реконструйований діаметр – 16,8 см

Фрагмент горщика, темноглиняного, димленого, з різко відігнутими високими прямими вінцями, з опуклим тулубом, що має виділену грань переходу.

ПОКРИШКА

Фрагмент покришки білоглиняної, з коротким відігнутим вінцем, плавно вигнутим корпусом, що увінчаний плоскою округлою п'яткою на короткій основі.

Реконструйований діаметр – 19,2 см,
висота – 6 см,
діаметр п'ятки – 3,7 см,
висота – 0,9 см

АПТЕЧНА СТУПКА

*Зовні вкрита темно-синьою глазур'ю,
а всередині – білою.*

Ступка аптечна (?) фаянсова, товстостінна, циліндричної форми з товстим дном. Вінця невеликі, відігнуті горизонтально назовні. Дно з утором. Тісто теракотового кольору.

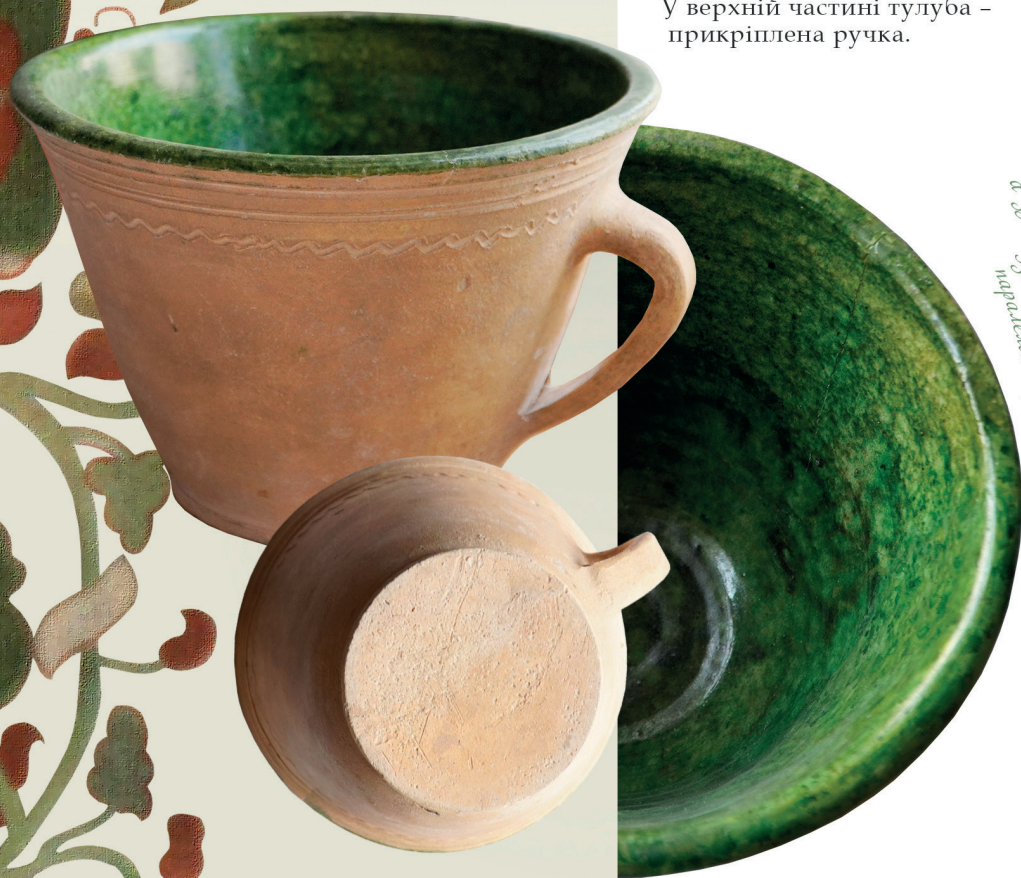
Загальна висота – 7,8 см;
діаметр по вінцю – 7,6 см,
діаметр дна – 7,2 см,
глибина чаші – 3,5 см,
товщина стінки – 0,6 см

ГОРЩИК-«СИРУНЕЦЬ»

(горщик-нічник або «сирун», посудина для відправлення природніх потреб)

Світлоглиняний, у формі зрізаного з обох боків конусу вершиною донизу, з коротким відігнутим і комірцево потовщеним краєм, майже прямими розширеними догори стінками, на плоскому дні з утором. У верхній частині тулуба – прикріплена ручка.

Наверхній зсередини вскрыта навісисто, крайкована по вінцю й шийці зсередню навісвою. Зробити – ділянка різного орнаменту у вигляді парастежних радів і хвилі.

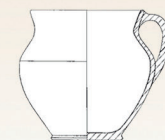

Висота – 14,2 см;
діаметри:
вінець – 19,6 см,
дна – 10,1 см

ГОРЩИК

Темноглиняний з різко відігнутими високими прямими вінцями, з округлою із зарізом закраїною зсередини на місці шийки та опуклим тулубом, де виділена грань переходу, з ручкою, закріпленою вгорі нижче зрізу вінця і на тулубі, плоским дном та невеликим утором.

Орнамент розписний, нанесений ангобали у вигляді пасків, кол і хвилі, вскрытих кінтською.

Висота – 14,7 см;
діаметри: вінець – 13,0 см,
тулуба – 15,9 см,
дна – 8,0 см

ПЛЯШКИ ВИННІ

З напівпрозорого скла зелено-коричневого кольору з потовщеним комірцем по зрізу вінця та нижче – ще одним кільцевидним потовщенням-валиком, на нерівному кільцевому піддоні з глибоко ввігнутим до середини дном.

На плічках – округлі відбитки тавр з написами курсивом:

«Н/НАФ/-/1818»

Висота – 27,7 см;
діаметр тулуба – 9,9 см

«ФР»

Висота – 27,7 см;
діаметр тулуба – 9,9 см

«ИМ/пол/1817»

Висота – 28,3 см;
діаметр тулуба – 9,5 см

«ИМ/пол/1817»

Висота – 29,5 см;
діаметр тулуба – 9,7 см

ПЛЯШКИ ВИННІ

З напівпрозорого скла зелено-синього та зелено-коричневого кольору з потовщеним комірцем по зрізу вінця та нижче – ще одним кільцевидним потовщенням-валиком, на нерівному кільцевому піддоні з глибоко ввігнутим до середини дном.

Висота – 30,2 см;
діаметр тулуба – 9,5 см

Висота – 28,0 см;
діаметр тулуба – 9,3 см

Висота – 27,3 см;
діаметр тулуба – 10 см

Висота – 28 см;
діаметр тулуба – 9 см

ТАВРА

ПЛЯШКИ

ШТОФИ

ПЛЯШКИ ВИННІ

З напівпрозорого скла зелено-синього та зелено-коричневого кольору з потовщеним комірцем по зрізу вінця та нижче – ще одним кільцевидним потовщенням-валиком, на нерівному кільцевому піддоні з глибоко ввігнутим до середини дном.

Діаметри тулуба від 8 до 9,5 см

ПЛЯШКИ ВИННІ

З напівпрозорого скла зелено-коричневого кольору з потовщеним комірцем по зрізу вінця та нижче – ще одним кільцевидним потовщенням-валиком, на нерівному кільцевому піддоні з глибоко ввігнутим до середини дном.

На плічку – округлий відбиток тавра з написом курсивом:

«фг/СМР/буть/18»

Реконструйована висота – 31 см;
діаметр тулуба – 9,5 см

Діаметр тулуба – 9,1 см

Діаметр тулуба – 9,5 см

Діаметр тулуба – 9,5 см

ШТОФ

Фрагменти штофа з білого напівпрозорого скла з широким валикоподібним вінцем, на нерівному прямокутному піддоні з злегка ввігнутих дном.

Фр.1: висота – 13,5 см;
вис. шийки – 2,5 см;
діам. шийки зовн. – 5 см,
внутр – 2,4 см

Фр.2 (дно) – 12,5x10,5 см

ГРАФИН

Білого прозорого скла з потовщеним розширеним вінцем, з невисокою шийкою та плавним переходом від плічка до стінки тулуба, на рівному кільцевому піддоні з рівним пласким дном.

Висота – 24,7 см;
діаметр тулуба – 11,3 см,
вінця – 5,5 см

ГРАФИНЧИК-КАРАФКА

Білого напівпрозорого скла, з легко потовщеним розширеним краєм, валиком-комірцем під зрізом, оздобленим канелюрами, що мав гранену шийку і плічка, різким переходом до переддення, що також оформлене канелюрами, а нижче – оґранене. Дно – на широкому тонкому кільцевому піддоні.

Висота – 15,7 см;
Діаметр комірця-валика – 2,9 см,
тулуба – 6,8 см,
дна – 5,9 см

Посудина додатково оздоблена двома позолоченими неширокими лініями на шийці і передній корпусу

СКЛЯНКА

Циліндричної форми з біло-прозорого скла, з рівними вертикальними стінками, потовщеним пласким дном.

Висота – 9,8 см
діаметр – 7,7 см

ШТОФ

Прозорого тонкого світло-зеленого скла,
з характерними деталями профілю:
прямокутної форми,
ввігнутими до середини
боками та дном, з комірцем
під зрізом вінця.

На плічку – підокруглий відбиток тавра
з написом у чотири рядки:

«М/З Ф/И М/1814»

Висота – 20,5 см;
перетин – 11,1 см

ШТОФИ

Розвали штофів з світло та темно-зеленого скла, прямокутної форми,
з ледь ввігнутими стінками, з невисокою шийкою та потовщеним комірцем по зрізу.

Реконструйована висота – від 26 до 31 см; перетин – від 11,8 до 13,3 см

МУШЛІ УСТРИЦЬ

5,5x4,5 см

4,8x3,5 см

Стулки мушель бежевого кольору, зсередини із залишками перламутрового шару.

ХРЕБЕЦЬ СОМА

Хребець рибний світло-коричневого кольору.

Вік – мінімум 18 років*

4x3 см; товщина – 1,5 см

* Визначення Євгенії Яніш

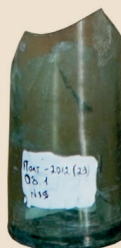
РІЗНЕ

ПЛЯШЕЧКА АПТЕЧНА

Пляшечка аптечна з прозорого світло-зеленого скла, довга шийка злегка звужується до ледь потовщеного зріза вінця, без комірця, на нерівному кільцевому піддоні зі злегка ввігнутим дном.

Висота денної частини – 6,4 см;
діаметр дна – 3,2 см;
висота збереженої шийки – 7,3 см;
діаметр вінця – 1,7 см

СКЛЯНКА

Фрагмент дна склянки з темно-зеленого напівпрозорого скла з рівно відігнутим округлим піддоном та злегка ввігнутим до середини денцем.

Збережена висота – 2,5 см;
реконструйований діаметр близько – 8 см;
ширина стінки – 0,5 см

ЧАРОЧКА

Фрагмент дна чарочки з світло-зеленого напівпрозорого скла з піддоном у формі розетки, направленої за годинниковою стрілкою.

Збережена висота – 1 см;
збережена частина – 5x2,5 см

БАНКА

Вінце банки зі світло-зеленого скла з різко відігнутим комірцем.

Збережна висота – 2,2 см; діаметр вінця – 10,2 см

ВІКОННИЦІ

Фрагменти (розвали) округлих віконниць з напівпрозорого скла зеленуватих відтінків з потовщеним комірцем по краю.

Реконструйований діаметр — 18,5-20 см
Товщина — 0,2-0,3 см

Фрагмент прямокутної віконниці з напівпрозорого скла зеленуватого відтінку, вирізаної з віконниці округлої форми.

ПОКРИШКИ

Кришки від супниць

Фаянс; фабрична: *лиття, формування, випалювання.*

Білофаянсові з коротким відігнутим краєм, округлим потовщеним зрізом, рельєфним плавно вигнутим тулубом, пласкою вершиною, що увінчана ручкою на короткій основі з округлим і загостреним потовщенням, оформленим рельєфом візерунком.

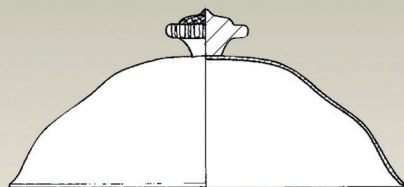
Біля основи ручки – отвір для виходу пару.

Європа

Ручка у вигляді бутону квітки соняха.

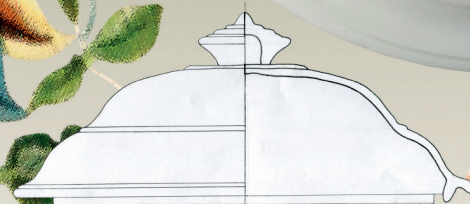

Зсередини зберігся заглиблений відбиток тавра («в тісті») у вигляді прокресленої композиції – комоподібного символу та числа «32».

Висота – 11,0 см;
діаметри: вінець – 34,9 см,
ручки – 4,7 см

*Казенна
Кієво-Межигірська
фабрика*

Висота – 10,5 см;
діаметр – 25 см

БЛЮДО

Білофаянсове, з короткими, плавно відігнутими краями, комірцево потовщеним зрізом, плоским дном без утору.

На дні збереглося тавро вигляді та напису «...US POTTERY.».

Висота – 3,8 см;
діаметри: вінець – 30,6 см,
дна – 21,1 см

ПІДСТАВКА

(основа великої столової посудини)

Білофаянсова, з кільцевим піддоном, горизонтально позначеним зрізом, нижче краю – з рельєфною горизонтальною заглибиною та вираженим виступаючим утором.

Висота – 4,8 см;
діаметри:
збереженої частини – 15,1 см,
дна – 10,00 см

На дні збереглося тавро у вигляді заглибленої бізерунки у формі

Найімовірніше виготовлена у м. Баранівка Новоград-Волинського повіту Волинської губ., на підприємстві, пізніше відомому, як «фабрика М. Мезера»

ТАРІЛКА

Біло-сіра, низких пропорцій з розлогими майже горизонтальними крисами, з ребром з середини на перегині, на плоскому дні з плавним округлим переходом від дна до корпусу.

Висота – 2,8 см;
діаметри:
вінець – 24,7 см,
дна – 16,5 см

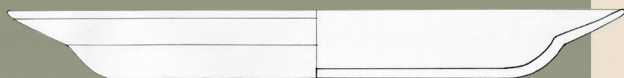
На дні збереглося тавро у вигляді заглибленої бізерунки у формі

Найімовірніше виготовлена у м. Баранівка Новоград-Волинського повіту Волинської губ., на підприємстві, пізніше відомому, як «фабрика М. Мезера»

Столова для перших страв.

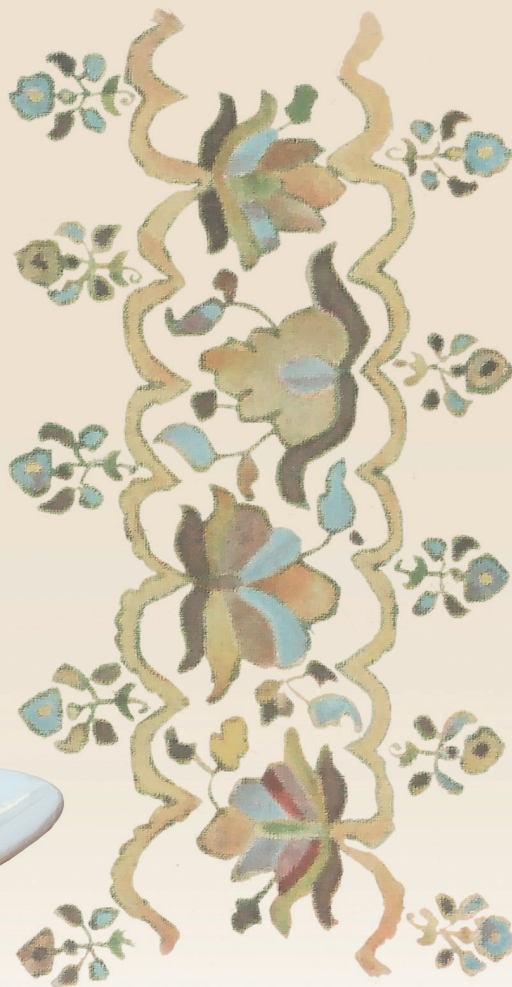
Діаметр вінець – 24,5 см,
діаметр дна – 17,5 см,
висота – 2,8 см

*На денці тавро виробника в тісті: «К/ЕВ6»
Номер форми «67»*

ТАРІАКИ

Білого тла, без декору,
з чіткими обрисами, борт широкий,
плоско відінутий,
денце без утору.

Столова (глибока) для перших страв.

Діаметр вінець – 24 см,
діаметр дна – 13 см,
висота – 4,5 см

*На денці нероздірливе
тавро виробника в тісті:*

ТАРІАКИ

(Велика Британія)

Білого тла, деякі з жовтим відтінком, без декору, з чіткими обрисами, борт широкий, плоско відінутий, денце без утору.

Столова(глибока) для перших страв.

Діаметр вінець – 24,5 см,
діаметр дна – 17,5 см,
висота – 2,8 см

На денці клеймо виробника у тісті:

DS POTTER

Велика Британія, м. Лідс,
фірма «Hartley
Greens & Co».

Столова для перших страв.

На денці клеймо виробника у тісті:

WEDGWOOD

Велика Британія, графство Стаффордшир,
фірма «Веджвуд».

Діаметр вінець – 25,3 см,
діаметр дна – 17 см,
висота – 2 см

Столова(мілка) для перших страв.

Діаметр вінець – 25 см,
діаметр дна – 16 см,
висота – 2,5 см

На денці клеймо виробника у тісті:

DS POTTER

Велика Британія, м. Лідс,
фірма «Hartley
Greens & Co».

ТАРІЛКИ

Білого тла, без декору,
з чіткими обрисами,
борт широкий,
плоско
відігнутий.

Столова для перших страв.

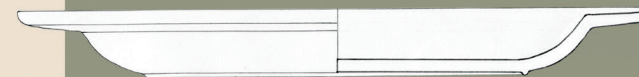
Діаметр вінець – 25 см,
діаметр дна – 16,5 см,
висота – 2,8 см

*На денці зберігся фрагмент тавра у тісті:
«КІ..»*

Російська імперія, м. Київ,
Киево-межгірська фаянсова фабрика

Столова для перших страв.

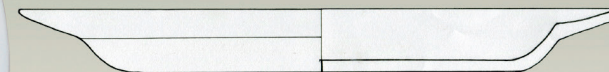

Діаметр вінець – 24,4 см,
діаметр дна – 15,4 см,
висота – 2,8 см
Денце з чітким утором

Російська імперія

Столова для перших страв.

Діаметр вінець – 25,3 см,
діаметр дна – 17,5 см,
висота – 2,8 см

Російська імперія

ТАРІАКИ

Розвали столових тарілок

Білого гла,
деякі з жовтим відтінком,
без декору, з чіткими обрисами,
борт широкий,
плоско відігнутий.

ТАРІАКИ

Розвали столових тарілок

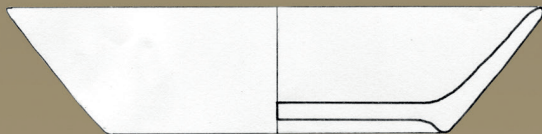
Білого гла,
деякі з жовтим відтінком,
без декору, з чіткими обрисами,
борт широкий,
плоско відігнутий.

БЛЮДЦЕ

Порцеляна; фабрична:
лиття, формування, надглазурний розпис,
випалювання.

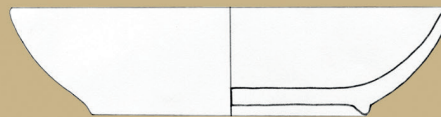
Діаметр вінець – 13 см,
діаметр дна – 8 см,
висота – 2,8 см *Західна Європа*

Тло рожеве, дзеркало прикрашене
пасторальною сценою
(селянин йде на тлі дерев і кущів).

БЛЮДЦЕ

Порцеляна; фабрична:
лиття, формування, надглазурний розпис,
випалювання.

Діаметр вінець – 13,2 см,
діаметр дна – 8,1 см,
висота – 3 см

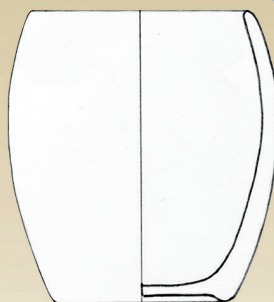
На денці клеймо виробника: **Л**
Російська імперія. Завод А. І. Попова.

ПОСУДИНА ДЛЯ ГІРЧИЦІ

Порцеляна; фабрична:
лиття, формування,
надглазурний розпис,
випалювання.

Діаметр вінець – 5,5 см,
діаметр дна – 4,5 см,
висота – 6,8 см

Округлої форми,
тло біле,
стілки декоровані
квітучими гілками,
вінці підведене золотом.

«Се вещи рідкі і старинні»

(з мисника Івана Котляревського).

Каталог виставки знахідок з комплексу 1810-х рр.
зі Старополтавської гори (жовтень-листопад 2023 р.)

Оригінал-макет підготовлений у
КЗ «Центр охорони та досліджень
пам'яток археології» Полтавської обласної ради

Відповідальний за випуск — В. В. Шерстюк.

Коректура — авторська.

Комп'ютерний набір — авторський.

Художнє оформлення — Ю. В. Деркач.

У дизайні використано матеріали з альбому «Мотиви
українського орнаменту». Микола Самокиш. 1902 р.

Технічний редактор та комп'ютерна верстка — А. В. Куркова.

Здано в набір 10.08.2023 р. Підписано до друку 10.10.2023 р.

Формат 60x84/8. Папір офсетний. Гарнітура Academy.

Друк офсетний. Обл.-вид. арк. 16,2. Ум. друк. арк. 17,5.

Наклад 100 прим. 1-й запуск — 50 прим. Вид. № 294.

Видавець і виготовлювач: ТОВ «Майдан»

61002, Харків, вул. Чернишевська, 59,

Тел.: (057) 700-37-30.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 1002 від 31.07.2002 р.

ПОРЦЕЛЯНОВИИ ПОСУДА

ФАЯНСОВИИ ПОСУДА

УЖИТКОВЕ СКАЛО

СКАЛЯНИИ ПОСУДА

ГОЊЧАРНИИ ПОСУДА